

Јелена Р. Круљ¹¹

Ивана Б. Симијонових¹²

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ПОРОДИЦА И ПРОМЕНЕ У ПОРОДИЦИ И ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ (КОВИД 19)¹³ Дигитализација породице

Сажетак: Текућа инфекција новим типом вируса из породице коронавируса SARS-CoV-2 поставила је огроман терет читавом човечанству, утицала је на све сфере друштвеног битисања на самим тим и на породицу. Породицу као примарну друштвену групу, односно најважнији микросистем сваког друштва, било је немогуће да мимоиђу утицаји овог глобалног проблема. Те је тако, као и само друштво, и породица данас затечена новонасталом ситуацијом, суочена са бројним тешкоћама, проблемима и променама због пандемије која оставља значајне последице, како на њен развој и улогу у друштву, тако и на опште психосоцијално и емоционално стање. Промене које доживљава савремена породица услед пандемије Ковида 19 огледају се у интерперсоналним односима, породичним односима, друштву и друштвеним институцијама. У овом раду покушаћемо да сагледамо колико је пандемија ковида 19 утицала на промене у свакодневном животу једне породице и самим породичним односима, те како су се родитељи заједно са својом децом понашали у току ванредног стања; какве су то промене у међуљудским односима, образовању, колико је било стресно увођење онлајн наставе и сл.

Кључне речи: породица, породични односи, пандемија, друштвене промене, онлајн настава.

ПОРОДИЦА – ПРИМАРНА ДРУШТВЕНА ЗАЈЕДНИЦА

Породица је таква друштвена заједница за којом сваки појединац осећа потребу, јер се циљеви који се у њој остварују темеље на целокупном човековом животу и због тога је она најјединственија група од виталног значаја за сваког члана друштвене заједнице. „Породица је

¹¹jelena.krulj@pr.ac.rs

¹²ivana.simijonovic@pr.ac.rs

¹³Овај рад је развијен у оквиру пројекта ИМП002 – Истраживања о образовним активностима и васпитнообразовном раду у условима пандемије ковида 19: онлајн настава, настава на даљину, хибридна настава. Анализа дигиталних компетенција просветних радника и дигитална зрелост школа“, који подржава и финансира Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу Универзитета у Приштини – Косовској Митровици.

заједница родитеља, или најмање једне одрасле особе, и дјеце или најмање једног дјетета, који живе у истом домаћинству, чији се однос заснива на крвном својству, законској (брак, адопција) или обичној регулативи, а њихове потребе се функционално задовољавају” (Илић, М. 2010: 48). Ово је једна од дефиниција у мору савременог приступа дефинисања породице, где је аутор Илић обухватио све типове породице, а не само утемељене на крвном сродству, те равноправно третира све породичне заједнице. Можемо рећи да је породица (ужа и шира) специфична заједница родитеља и деце настала у току историјског развоја људског друштва. У српској традицији препознатљива као аутохтона и аутархична (велика кућа која је релативно зависила од друштвене заједнице, јер сопственим радом обезбеђује егзистенцију својим члановима). Она је, дакле, значајна друштвена институција, организована према друштвеним правилима за обављање различитих специфичних функција у развоју младе генерације – нараштаја. „Породица се разликује од других друштвених група својом друштвеном улогом коју врши у животу сваке индивидуе, тј. по томе што она пружа много конкретнији подстицај за развој човека као људског бића. Разликује се и по функцијама које нису усмерене превасходно ни једино на друштво, већ и на индивидуалне чланове” (Грандић, 2006: 86). Иако је у прошлости пролазила кроз различите ступњеве промена и развоја, никада није запостављала негу и васпитање својих потомака. „Оно што карактерише данашњу породичну реалност јесте снажан притисак брзих, неочекиваних и веома често радикалних промена у разним сферама друштвеног живота” (Цвејић, Јанчић, 2009: 49). Засигурно да је данас у време пандемије породица велики ослонац и слободно можемо рећи једино уточиште у овој новој реалности, како деци, тако и одраслим члановима. „Од стабилности породице зависи и стабилност друштва у целини, будући да је породица један од најважнијих стубова друштвеног система. Она представља биолошку подлогу друштва, уз економске и привредне организације које представљају његову материјалну подлогу (Цвејић Јанчић, 2009: 50). У том смислу, Куфелд (Kuhfeld: Kalil et al., 2020) истиче да иако нове околности могу представљати претњу за учење и угрозити резултате учења, и квалитет и квантитет резултата зависиће од односа између родитеља и деце у кући.

Имајући у виду да живимо у савременом друштву чији је развој условљен структуром и динамиком (људског друштва и човека) и углавном је прогресиван, савремени темпо живота, развоја науке и технике, а однедавно и пандемија ковида 19 изискују промене у свим областима живота и рада у васпитању, како у породици, тако и у школи. Васпитна функција породице постаје све сложенија, деликатнија и значајнија, јер човек највише времена проводи у породици и најчешће је упућен на своје најближе чланове породице, а то је услед пандемије још интензивније.

У породици дете усваја прве појмове о спољашњем свету, вршњацима, поштовању старијих, па и о томе шта је морално, шта не, шта је исправно, а шта није, тако да у породичној заједници оно као члан напредује у сваком смислу. Оно што је наслеђено као тековина породице у прошлости, па и данас, јесте основна улога у обезбеђивању услова за физички, интелектуални, емоционални и морални развој детета. Тим условима се обезбеђује најбоље и најприродније окружење у коме дете учи посматрајући и опонашајући разне активности старијих чланова, настојећи да што успешније и самосталније решава своје проблеме. Ту се, дакле, у потпуности негује атмосфера поверења, љубави, међусобне сарадње и поштовања. Свакодневно се остварују интерперсонални утицаји који имају васпитнообразовни карактер. Разни аутори заступају различите ставове о томе како пандемија утиче на породичне односе. Тако, Ли са сарадницима (Lee et al., 2020) саопштава да услови остајања код куће могу довести до двоструких последица: до приближавања и интензивирања интеракција, нарочито код породица које су иначе блиске, или до раста тензија код дисфункционалних породица или породица које живе у малом простору. С друге стране, Стенли и Маркман (Stanley, Markman; Singh, Sim: 2021) дефинишу четири врсте сигурности које су пресудне за одржавање односа: физичка сигурност, емоционална сигурност, посвећеност и заједништво. Потреба за социјалним дистанцирањем коју је наметнула пандемија стога може угрозити основне типове сигурности.

Породица је главни посредник између друштва и детета са специфичним функцијама у његовом развоју, а пандемија представља највећи друштвени изазов новим генерацијама са тенденцијом да коренито промени досадашњи начин битисања. Но, да би породица остала и у „новим“ условима за све своје чланове пријатан и срећан кутак – осим решавања и превазилажења низа здравствених, материјалних, културних, идејних и других питања – потребно је да се и млађи чланови укључе и припреме за породичан живот, и то кроз упознавање са правилима и дужностима у свим ситуацијама, како тренутним, новонасталим, тако и у оним који их очекују. Тиме ће се афирмисати и неговати позитивни примери и схватања, а сузбијати све оно што штети и вуче назад.

ПОЈАВА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Месеца јануара 2020. Кина (Вухан) је званично објавила вест о појави инфекције новим типом вируса из породице коронавируса (SARS-CoV-2) и предузела мере за сузбијање епидемије. Затечено, неприпремљено и збуњено становништво света је свакодневно пратило вести о новој болести (названој ковид 19) и бројкама новооболелих који је вртоглавао растао, те се на самом почетку појаве инфекције вируса

САРС-КоВ-2 полемисало да ли је она епидемија или пандемија. Ограниченост кретања, ванредна ситуација, дезинфекција, маске и другачији начин комуникације од онога на који је свет навикао, чак другачија и за већину нова терминологија у медијима, додатно су збуњивали већ преплашено становништво, које је са зебњом и страхом чекало нове вести.

Реч *пандемија* „потиче од грчких речи *παν* (сви) и *δημος* (народ) и значи – епидемија заразне болести која се шири кроз популацију људи једне веће области, континента или целог света...” (Porta, М. 2008: 172). Према мишљењу светске здравствене организације о пандемији се може говорити уколико су испуњена три услова: 1) у некој популацији се појавило до тада непознато обољење; 2) узрочници инфицирају и изазивају тешке последице; 3) и узрочници болести се шире брзо и задржавају међу људима. „Епидемија заразне болести је појава заразне болести у неком месту код више особа, чији се број повећава из дана у дан и поседује одређене специфичности које су везане за заразне болести” (Кекић, Млађан, 2008: 371). Такође, и реч *епидемија* потиче од грчке речи *επιδημία* – што би у преводу значило „међу народом распрострањено”. Можемо рећи да је пандемија исто што и епидемија, међутим, она је распрострањена на већој географској ширини, тачније изван границе једне земље. Кроз историју су забележени случајеви пандемије куге, тифуса, колере, грипа, туберкулозе, итд., док је једна од најсмртоноснијих била пандемија шпанске грознице. Наука која се бави пандемијама, односно епидемијама, назива се епидемиологија и врло је значајна у проналажењу решења за неке нове појаве за које се сумња да су епидемија. „Епидемиологија, наука о раширености болести становништва; концентрише се више на групе него на појединца и често узима у обзир историјску перспективу; опасна епидемиологија врши снимање становништва како би пронашла који су сегменти (нпр. узраст, пол, етничка група, занимање) погођени неким поремећајем, прати промене или варијације његове учесталости или смртности током времена на разним местима, и помаже идентификацију синдрома или сугерише групе са факторима ризика” (*Енциклопедија Британика*, 2005: 47). По свим здравственим истраживањима, све епидемичне болести су углавном инфективне.

Као што смо већ рекли, први случајеви вируса САРС-КоВ-2 у свету су пријављени крајем 2019, почетком 2020. у Кини, а за нешто више од три месеца овај вирус се проширио у Европи, најпре у Шпанији, Италији и другим европским земљама, док је до Србије стигао за нешто више од четири месеца. Ширење пандемије је Србија схватила врло озбиљно и у најкраћем могућем року увела превентивне епидемиолошке мере за заштиту свог становништва. Ово није први случај неке епидемије у Србији. Седамдесетих година прошлог века такође смо се сусрели са инфекцијом званом *variola vera*. Такво искуство је било драгоценост за предузимање одговарајућих мера у новонасталим околностима. Оформљен је кризни штаб који је састављен од стручних лица, лекара,

епидемиолога, вирусолога и сл. и који је обавештавао становништво о броју оболелих у Србији и мерама које се морају спроводити да би се инфекција што пре сузбила. „Епидемиолошки подаци о болестима користе се за проналажање особа с високим ризиком, за идентификацију (узорака) и предузимање превентивних мера и планирање нових здравствених служби” (*Енциклопедија Британика*, 2005: 47). Пандемија инфекције узроковане вирусом САРС-КоВ-2 поставила је огроман терет здравственим службама, како код нас, тако и у свим земљама света, које се боре на различите начине да обезбеде услове за лечење оболелих. Цео свет је био затечен новонасталом ситуацијом и великим бројем оболелих, а брза реакција се посебно очекивала када је реч о здравству, те су отпочеле клиничке студије с различитим терапијама и лековима које би имали терапијски потенцијал. Данас, после скоро двогодишњег истраживања, дошло се до закључка да је вакцина једини начин да се кружење вируса спречи.

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19 НА ПОРОДИЦУ И ОБРАЗОВАЊЕ ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ПОРОДИЦЕ

Већ смо напоменули да је породица примарна друштвена група, а гледано са педагошког становишта, породица се третира као друштвена група историјског променљивог облика у чијем оквирима се одвија процес репродукције друштвених индивидуа; процес природне репродукције, које подразумева – рађање, одрастање и умирање људских индивидуа с једне стране и процес друштвене културне репродукције, који се одвија кроз процес социјализације, индивидуализације и заштите психосоцијалне стабилности и интегритета одраслих појединаца (*Педагошки лексикон* 1996: 383). У савременом друштву промене породичних односа су чешће, односно интензивније. Разлог томе и јесу незауостављиве друштвене промене, као и појаве које до тога доводе, нарочито појаве које доводе до одређеног степена промене у основној структури система и институција. Последња таква појава која се десила друштву, па самим тим и утицала на промене у породици, јесте управо појава инфекције вируса САРС-КоВ-2.

Одлуком о проглашењу ковида 19 заразном болешћу Влада Србије је донела низ наредби. Наредбу о забрани окупљања у Републици Србији на јавним местима у затвореном простору, затим Одлуку о обустави извођења наставе у високошколским установама, средњим и основним школама и редовног рада установа предшколског васпитања и образовања, као и Оперативни план за наставак рада школа у отежаним условима уз програм учења на даљину за ученике основних и средњих школа. Све ове одлуке, наредбе, изолација, самоизолација, карантин, рад од куће и живот у неизвесности су јако утицали на породицу, односно, појединачно на све њене чланове. Наиме, одједном су

сви били упућени једни на друге, затворени, без друштвених активности, сем виртуелне комуникације, односно контаката путем интернета и масовних комуникација. Као што знамо, нису све породице биле спремне на такав вид промене. „У стручно-педагошким институцијама и у широј јавности постоје погрешне претпоставке да се одвија квалитетан породичан живот и врло ефикасан васпитни процес у свакој потпуној породици” (Илић, М. 2010: 88). Оваква констатација аутора Илића се управо и потврдила за време карантина током пандемије; одједном су различити породични проблеми избили на површину, родитељи нису могли да се навикну на рад од куће тако брзо, неки су чак и остајали без посла, деца која су морала да пређу на онлајн наставу и без контакта са својим вршњацима, константна дезинфекција, ограничено кретање, проблеми економске врсте и сл. Све је ово резултирало повећањем стреса, агресивности и насиља у породици, крахом бракова који су наизглед били у реду. Деца су била неми посматрачи новонастале ситуације, очекујући да је дом најсигурније место за њих. Све се ово дешавало у функционалним – потпуним породицама, а за дисфункционалне и непотпуне породице проблеми су били далеко већи. Опстанак породице је доведен у питање, јер је она највише оптерећена кризом друштва коју је пандемија изазвала, од здравства па до образовања.

Дигитализација породице

Нагласили смо у раду какву трансформацију је породица доживела у време пандемије, али оно што је највише утицало на њу јесте преузимање образовања, па готово у целини, јер су све школе биле затворене. У том тренутку су се школе и наставници трудили да затварањем школе не прекину образовни систем и покушали да обезбеде континуитет учења. Уведено је више модалитета за наставу и учење на даљину у ванредним околностима, а оно што је био приоритет јесте обезбеђивање информатичке опреме за све ученике. Обезбеђивање информатичке опреме је за неке породице био још један *финансијски удар*, поготово у оним породицама које имају више деце, јер је онлајн настава вид образовања који је искључиво реализован посредством дигиталних технологија и интернета.

Затечени ванредним стањем, образовањем на даљину, дигиталним образовањем, онлајн наставом и сл., родитељи су, да би помогли својој деци, морали брзо да се прилагоде, и уз помоћ сарадње с наставницима да им олакшају даље школовање. Образовање на даљину није новина и постоји више од сто година (настало је са појавом дописних школа које су функционисале тако што су путем поште слати материјали и књиге). Савремена технологија је наравно олакшала овакав вид образовања и појавом интернета оно је добило нову димензију. Та нова димензија је утицала и на наставнике, јер дигитално образовање обухвата развој дигиталних компетенција, поред ученика и наставника па и самих

родитеља, које је овакав вид наставе дочекао неспремне. Дигитално образовање обухвата и педагошку примену дигиталних технологија у циљу унапређивања квалитета наставе учења. Најефикаснији вид образовања на даљину јесте онлајн настава, у којој се учење реализује кроз различите активности, и у којима ученик преузима већу одговорност за своје учење, а наставник креира, усмерава и води рад ученика. Онлајн наставом је, дакле, ученицима омогућен висок степен флексибилности и индивидуализације. Учење на даљину обухвата мере које подразумевају читав спектар механизма за извођење наставе, раније су то биле радијске и телевизијске емисије, а данас су то интернет часови – онлајн настава, наменске интернет странице за образовање и комуникацију путем мобилних телефона. Такође, имамо и комбинацију ових метода. Поред свих ових метода ипак је телевизијско емитовање унапред снимљених часова најраспрострањеније и прихваћено скоро у свим државама захваћеним пандемијом, па и код нас, а разлог томе је могућност обухватања највећег броја ученика. Часови и само градиво су скраћени из разумљивих разлога – обимност материјала који је требало емитовати. И поред пажљиво бираних и припремљених модела и начина рада за наставак школовања, оваквим видом наставе погођена је најосетљивија група у систему образовања и васпитања, а то су породице са децом са посебним потребама, па и породице са децом млађег школског узраста. Такође, не смео изузети из ове групе и породице из руралних средина где интернет мрежа не досеже. Затим, технички проблеми, нерасположење деце због целокупне ситуације, некомпетентност наставника за овакав вид наставе и недостатак радне атмосфере представљали су велику препреку у процесу учења на даљину. Закључујемо да се у последње време образовање све више преноси са просветних институција на породицу (интернет, масовне комуникације, ванредна стања и сл.), тако да се тежиште образовања полако премешта са школе и универзитета на породицу, а кућа (дом) постаје највећи центар учења и образовања. Све ове околности су допринеле томе да кућно учење постане основа за преживљавање.

ЗАКЉУЧАК

Породица је одувек била и остала прва и најважнија школа живота у којој дете стиче прва знања, вештине и навике. Она је најодговорнија и најзначајнија за раст и развој, за формирање и усмеравање младих, а повремено и одраслих. Најјединственија, најстарија и најтрајнија је група, од виталног значаја за сваког члана друштвене заједнице. Како нам препоручује Јован Миодраговић да је „породица извор сваког добра и благослова. Народне слоге и врлине. И нема чвршће основе за ону зграду што се зове народно образовање” (Миодраговић, 2009: 3–4). Природна катастрофа (пандемија која нас је задесила) окидач је друштвених

промена због које најпре трпи породица као основ друштва. Сав терет који носи пандемија са собом је пао на породицу. Опстанак породице је доведен у питање, јер она је највише оптерећена кризом друштва коју је пандемија изазвала, од здравства па до образовања. Иако су школе затворане, континуитет образовања је морао да се настави путем наставе на даљину. Савременим организовањем наставе се породица морала приклонити, зарад свог подмлатка. Сведоци смо да је образовање пресељено из просветних институција у породичну заједницу.

Закључујемо да је у овом тренутку *дигитализација породице* неминовна. Хтели или не, породице су зарад свог нарашатаја морале да се ухвате укоштац с новом начином образовања и образовном технологијом, али можемо слободно рећи да су родитељи сада на „дечјем терену”, с обзиром на то да су нове технологије оно са чиме су нове генерације стасале.

ЛИТЕРАТУРА

- Грандић, Радован. *Прилози породичној педагогији*, Нови Сад: Савез педагошких друштва Војводине, 2006.
- Ilić, Mile. *Породична педагогија*, Banja Luka – Mostar: Filozofski fakultetu Banja Luci - Nastavnički fakultet Univerziteta „Dzermal Bjeđić” u Mostaru, 2010.
- Kalil, A., Mayer, S., Shah, R. *Impact of COVID 19 crisis on family dynamics in economically vulnerable households*. Chicago: Becker Friedman Institute, 2020.
- Kekić, D., Mlađan, D. *Epidemija zaraznih bolesti kao vanredna situacija*. *Pravni život*, 57 (9), str. 371–379, 2008.
- Lee, J., Chin, M., Sung, M. How has COVID-19 Changed Family Life and Well-being in Korea. *Journal of Comparative Family Studies*, 3–4 (51), 301-313, 2020.
- Миодраговић, Ј. Како наш народ подиже подмладак, РТС, Београд, 2009.
- Народна књига. *Британика* Београд: Политика, 2005.
- Педагошки лексикон*. Завод за уџбенике и наставна средства. Београд, 1996.
- Porta, Miquel. *Dictioniry of Epidemiologi*, Oxfort University Press, USA, 2008.
- Singh, R., Sim, T. *Families in the time of the pandemic; Breakedown or the breaketrough*. *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*, 42 (1), 84–97, 2021.
- Cvejić Jančić O. *Породично право*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, 2009.

FAMILY AND FAMILY CHANGES DURING PANDEMIC (COVID-19)

Summary: Existing infection of SARS-CIV 2 (COVID-19) virus has been the big threaten to the whole mankind, has influenced to the whole spheres of social life and directly on the family. It was impossible that the family, as the primary social group and the most important microsystem of any society, could be excluded of the impact of these global problem. As the whole society, the family is,also, taken by newly developed situation, faced by numerous difficulties, problems and changes because of pandemic which is leaving significant consequences on the general psychosocial, emotional state, development and the role of the family in the society. The changes which are present in the modern family in the circumstances of the pandemic of coronavirus is appearing related to interpersonal relationships, family relationships, society and social institutions. In this article we will try to asses how much the pandemic (COVID-19) has impacted the changes in everyday life of any family and its family relationships, how parents have been behaving with their children during lockdown, which changes in interpersonal relationships, education has occurred, how stressful has been applying of online lecturing ect.

Key words: family, family relationships, pandemic, social changes, online education.